

پروژه ایجاد امت جایگزین دانشگاه بیرمنگام

Creating an Alternative umma

چکیده

پروژه «ایجاد امت جایگزین» به شورای پژوهشی اروپا واگذار و از جمله پروژه‌هایی است که ذیل افق ۲۰۲۰ اتحادیه اروپا تعریف شده است. بودجه این پروژه یک و نیم میلیون پوند بوده و کار علمی و اجرایی آن به گروهی علمی در دانشگاه بیرمنگام واگذار شده است. هدف این پروژه آن است که با استفاده از منابع کلیدی، تاریخ شفاهی و آثار روشنفکری، پژوهش‌های نژادشناسی و مطالعات فرهنگی، چگونگی شکل‌گیری هویت‌های شیعی در عصر حاضر و نقش مقامات دینی و شبکه‌های فراملی در حرکت‌های دینی - سیاسی را بررسی کند. رویکرد اصلی آن شیعیان ایران و عراق و نیز شیعیان لبنان و عربستان است. پروژه امت جایگزین از سه بخش مطالعاتی پاسخ‌های عقلی: گفتارهای شیعی در مورد خودمختاری، فعالیت سیاسی اجتماعی: اهمیت شبکه‌های شیعیان تبعیدی و دیاسپورا و تولید فرهنگی: نقش مناسک، هنرهای تجسمی و رسانه‌های جدید تشکیل شده است که هر بخش، خروجی پژوهشی مربوط به خود را دارد که این مقاله به صورت مختصر به خروجی‌های برآمده از این پروژه پرداخته است.

کلیدواژه‌ها: پروژه امت جایگزین، دانشگاه بیرمنگام، شیعیان دور از وطن، هویت شیعی

مقدمه

پروژه‌های متعددی در دهه‌های اخیر و به ویژه پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران برای شناخت ماهیت شیعه و نقش آن در ساختارهای مختلف سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و دینی تعریف شده است که یکی از آنها پروژه «امت جایگزین» است. این پروژه که در بازه پنج ساله تعریف شده است، تغییر و تحولات اسلام شیعی در خاورمیانه و اروپا از سال ۱۹۵۰م را بررسی می‌کند.^۱ این پروژه به «شورای پژوهشی اروپا»^۲ واگذار و از جمله پروژه‌هایی است که ذیل افق ۲۰۲۰ اتحادیه اروپا تعریف شده است. یک ونیم میلیون پوند بودجه اختصاصی این پروژه^۳ بوده و کار علمی و اجرایی آن به گروهی علمی در «دانشگاه بیرمنگام» واگذار شده است.^۴ این پروژه با عنوان *Alter Umma* و یا *Creating an Alternative umma* شناخته می‌شود.^۵

اهداف

هدف اصلی این پروژه آن است که با استفاده از منابع کلیدی، تاریخ شفاهی و آثار روشنفکری، پژوهش‌های نژادشناسی و مطالعات فرهنگی چگونگی شکل‌گیری هویت‌های شیعی در عصر حاضر و نقش مقامات دینی و شبکه‌های فراملی در حرکت‌های دینی - سیاسی را بررسی کند. تمرکز اصلی این پروژه بر شیعیان ایران و عراق و نیز شیعیان لبنان و عربستان می‌باشد.

محورهای پژوهشی

پروژه امت جایگزین از سه بخش مطالعاتی تشکیل شده است:

۱. پاسخ‌های عقلی: گفتارهای شیعی در مورد خودمختاری^۶

جوامع شیعه در عراق و دیگر کشورهای خاورمیانه عربی از دهه ۱۹۵۰م. شاهد ظلم حکومتی،

۱. این مقاله از طرح پژوهشی «ظرفیت پژوهی مطالعات شیعه در آکادمیای بین‌الملل» در مؤسسه البیان للتواصل و التأسیل استخراج شده است.

2. European Research Council

3. [https://research.birmingham.ac.uk/portal/en/persons/oliver-scharbrodt\(330ecc00-a055-4d61-9783-182908852efa\).html](https://research.birmingham.ac.uk/portal/en/persons/oliver-scharbrodt(330ecc00-a055-4d61-9783-182908852efa).html)

4. <https://alterumma.bham.ac.uk/>

5. [https://research.birmingham.ac.uk/portal/en/persons/oliver-scharbrodt\(330ecc00-a055-4d61-9783-182908852efa\).html](https://research.birmingham.ac.uk/portal/en/persons/oliver-scharbrodt(330ecc00-a055-4d61-9783-182908852efa).html)

6. Intellectual responses: Shii discourses of autochthony

به حاشیه رانده شدن در فضای اقتصادی - اجتماعی و محرومیت سیاسی بوده‌اند. در این میان، تشکیل دولت - ملت‌ها در عصر پسااستعمارگرایی مانع آن شد که شیعیان بتوانند هویت خود را در حوزه عمومی تبیین کنند. سیاست‌های مبتنی بر مدرنیزاسیون و سکولاریزاسیون شاه ایران و تلاش وی برای تضعیف اقتدار روحانیت، مانع مهمی در تعمیق نفوذ فرهنگی - اجتماعی روحانیون شیعه بود. از این رو، آنها در ایران و عراق تلاش کردند تا به ارائه پاسخ‌ها (واکنش) عقلانی به ظهور دولت - ملت‌های مدرن و ایدئولوژی‌های اساسی آنها بپردازند. در این پژوهش، برخی از واکنش‌ها، به‌ویژه ظهور آیت الله خمینی (رح) به عنوان رهبر روحانیان مخالف رژیم شاه در ایران، به‌طور گسترده مطالعه و تحلیل شده است. همچنین این پروژه بر چهره‌های کمتر شناخته شده، اما تأثیرگذار از میان روحانیون ایرانی و عراقی و پاسخ آنها به ایدئولوژی‌ها و سیاست‌های سکولار و مدرنیزاسیون کشورهایشان متمرکز است. بر اساس این پژوهش، در حالی که امام خمینی (رح) به عنوان رهبر کارزماتیک انقلاب اسلامی ظهور کرد، سایر شخصیت‌های روحانی مرتبط با وی، نقش مهمی را در ایجاد مبانی ایدئولوژیکی انقلاب ایفا کردند.

پروژه امت جایگزین با تمرکز بر روحانیون عراقی که در بسیج جوامع شیعه در سراسر خاورمیانه نقش بسزایی داشتند و روحانیون ایرانی که بعدها تحت تأثیر فعالیت‌های امام خمینی (رح) قرار گرفتند، تأثیرات، شباهت‌ها و تفاوت‌های آنها را ذیل مطالعه وسیعی در «حوزه اجتماعی» شبکه‌های شیعی خاورمیانه بررسی می‌کند. این پروژه با تحلیل شیوه‌های دخیل شدن مقامات روحانی و شبکه‌های آنها در فعالیت‌های سیاسی - اجتماعی، این باور ساده‌انگارانه که مقامات روحانی از مشارکت در آرامش سیاسی یا کنشگری حمایت می‌کنند را به چالش می‌کشد. به عنوان مثال، فعالیت‌های سیاسی پس از سال ۲۰۰۳ م. مقامات ارشد روحانی عراق را بررسی و تحلیل می‌کند.

محققان بر این باورند که پس از بسیج سیاسی - مذهبی جوامع شیعه، مفهوم «شیعه بین‌المللی» پدیدار شد. این امر مرهون مواجهه دیاسپوریک^۱ (رهبران دور از وطن یا تبعیدی)

۱. کلمه «دیاسپورا» به معنای جماعت دور از وطن، عمدتاً برای یهودیانی که در کشورهای مختلف (و نه در فلسطین اشغالی) ساکن هستند، اطلاق می‌شود؛ ولی در اینجا به معنای لغوی عام خود استعمال شده است.

شبکه‌های مختلف فراملی شیعی و تلاش‌های ایران برای بسیج جوامع شیعه در سراسر خاورمیانه پس از انقلاب اسلامی، ارزش بیشتری کسب کرد.

دکتر پویا رضویان و یوسف الحلی، بخشی از این پروژه را انجام می‌دهند. دکتر رضویان بر مفهوم عدالت اجتماعی که توسط آیت الله مرتضی مطهری (رح)، یکی از ایدئولوگ‌های اصلی انقلاب اسلامی و از نزدیکان آیت الله خمینی (رح) توسعه یافته، تمرکز کرده است. یوسف الحلی در مورد نقش سیاسی نهاد روحانیت نجف در سیاست عراق پس از سقوط صدام حسین در سال ۲۰۰۳ م. تحقیق می‌کند.^۱

۲. فعالیت سیاسی اجتماعی: اهمیت شبکه‌های شیعیان تبعیدی و دیاسپورا^۲

مقامات روحانی شیعه از دهه ۱۹۵۰ م. با ایجاد احزاب سیاسی یا دیگر بسترهای اجتماعی - سیاسی از گسترش و رهبری شکل‌های جدید فعالیت‌های سیاسی - اجتماعی حمایت کردند. با این حال، نقش شبکه‌های مذهبی - سیاسی فراملی خارج از خاورمیانه در بسیج جوامع شیعه منطقه، به اندازه کافی بررسی نشده است. یکی از اهداف پروژه امت جایگزین آن است که روایت‌های جدیدی را پیرامون شکل‌گیری آن‌ها پیش برد.

این پروژه پنداشت‌های ساده‌انگارانه درباره ماهیت و اعمال قدرت مقامات روحانی مستقر در ایران و عراق را به عنوان پرسش‌های اصلی مدنظر قرار می‌دهد. بیان هویت‌های مشترک شیعه در حوزه‌های خصوصی و عمومی که از طریق تولید فرهنگی و گفتمان‌های سیاسی بیان می‌شود، به امن‌سازی اسلام در اروپا و درگیری‌های ژئوپلیتیکی کنونی در خاورمیانه پاسخ می‌دهد. دکتر اولاد کاظم، یکی از محققان این پروژه درباره بسیج فراملی شیعیان عراق در انگلستان تحقیق می‌کند.^۳

۳. تولید فرهنگی: نقش مناسک، هنرهای تجسمی و رسانه‌های جدید^۴

نقش تولید فرهنگی در تداوم روایت‌های هژمونیک یا در ایجاد ضد روایت‌های براندازانه به خوبی اثبات شده است. سومین و آخرین زمینه تحقیق پروژه امت جایگزین، به چگونگی

1. https://alterumma.bham.ac.uk/about/intellectual_responses

2. Socio-political activism: the importance of networks of exiled and diaspora Shiis

3. https://alterumma.bham.ac.uk/about/sociopolitical_activism

4. Cultural production: the role of rituals, visual art and new media

توسعه شیوه‌های جدید تولید فرهنگی از سوی مقامات مذهبی شیعه و شبکه‌های آن‌ها در بسیج مذهبی - سیاسی پیروان و ایجاد هویت‌های جمعی شیعی مدرن می‌پردازد. دکتر فرّاد جهاد مرعی، دکتر ندا الحدید و دکتر استفان ویلیامسون در این بخش از پروژه امت جایگزین تحقیق می‌کنند. دکتر مرعی اشکال و تکرار فرهنگ‌های آیینی شیعه، فعالیت مذهبی و اجتماعی شدن، بسیج سیاسی در خاورمیانه و جوامع دیاسپوریک را بررسی می‌کند. اهمیت رؤیاهای و معجزات در هنر معاصر شیعه در منطقه عرب‌زبان خلیج فارس، مورد توجه تحقیقات دکتر الحدید است. دکتر ویلیامسون الگوهای تغییر آیینی و جریان‌های فرامنطقه‌ای در جوامع شیعه اثناعشری ترک زبان در منطقه قفقاز پس از شوروی را مطالعه می‌کند.^۱

اعضای اصلی پروژه

۱. مدیر پروژه: پروفیسور الیور شاربروت^۲

شاربروت،^۳ استاد دانشکده الهیات و دین دانشگاه بیرمنگام،^۴ در دانشگاه بن آلمان در رشته دین تطبیقی، مطالعات اسلامی و فلسفه تحصیل و تحصیلات تکمیلی و تحقیقات خود را در لندن به پایان رسانده است. وی کارشناسی ارشد و دکترای خود را از دانشکده مطالعات شرقی و آفریقایی اخذ کرده است. شاربروت در تأسیس اولین گروه مطالعاتی ادیان در جمهوری ایرلند در دانشگاه کالج کورک مشارکت داشته و مدیر مؤسس مرکز مطالعات

1. https://alterumma.bham.ac.uk/about/cultural_production

2. Prof Oliver Scharbrodt

۳. مقاله‌ای در شماره اول فصلنامه «معرفت شیعه» به آثار و آرای الیور شاربروت به تفصیل پرداخته است.

4. <https://www.birmingham.ac.uk/staff/profiles/tr/scharbrodt-oliver.aspx#mediadetails>

اسلامی چستر در این دانشگاه نیز بوده است. وی از سپتامبر ۲۰۱۷ م. به عنوان استاد مطالعات اسلامی به گروه الهیات و دین دانشگاه بیرمنگام پیوسته است.

تخصص تحقیقاتی وی تاریخ فکری اسلام مدرن، اقلیت‌های مسلمان در اروپا و شکل‌گیری‌های تاریخی، گفتمانی و اجتماعی شبکه‌های فراملی در اسلام مدرن و معاصر با تمرکز ویژه بر شیعه اثناعشری است. او محقق اصلی و مدیر پروژه امت جایگزین می‌باشد که البته پروژه‌های شیعی دیگری را نیز مدیریت و اجرا کرده است.

الیور شاربروت آثار متعددی دارد که از میان آثار شیعی وی در قالب‌های کتاب، مقاله و فصل کتاب می‌توان موارد زیر را نام برد:

- اقلیت‌های شیعه در جهان معاصر: مهاجرت، فراملیتی و چندمحلّی؛ انتشارات دانشگاه ادینبورگ، ۲۰۲۰ م؛^۲
- حاکمیت الهی و اقتدار روحانی در اسلام‌گرایی شیعی اولیه: باقر الصدر (۱۹۳۵ - ۱۹۸۰ م) و تقی المدرسی (۱۹۴۵ م)؛^۳
- خمینی و محمد الشیرازی: بازنگری در منشأ ولایت فقیه؛^۴
- اقلیت در اقلیت؟ پیچیدگی و چندمحلّی بودن شبکه‌های فراملی شیعه دوازده‌امامی در بریتانیا؛^۵
- ایجاد یک حوزه عمومی دیاسپوریک در بریتانیا: شبکه‌های شیعه دوازده‌امامی در لندن؛^۶

---

1. <https://alterumma.bham.ac.uk/>
2. Scharbrodt, O & Shanneik, Y 2020, Shi'a Minorities in the Contemporary World: Migration, Transnationalism and Multilocality. Edinburgh University Press, Edinburgh.
3. Scharbrodt, O 2021, 'Divine Sovereignty and Clerical Authority in Early Shi'i Islamism: Bāqir al-Ṣadr (1935-80) and Taqī al-Mudarrīsī (b. 1945) on the Islamic State', Journal of the Royal Asiatic Society, vol. 2021, pp. 1-22.
4. Scharbrodt, O 2020, 'Khomeini and Muḥammad al-Shīrāzī: revisiting the origins of the "guardianship of the jurisconsult" (wilāyat al-faḳīh)', Die Welt des Islams, vol. 61, no. 1, pp. 938-
5. Scharbrodt, O 2019, 'A minority within a minority? the complexity and multilocality of transnational Twelver Shia networks in Britain', Contemporary Islam, vol. 13, no. 3, pp. 287-305. <https://doi.org/10.1007/s11562-018-0431-0>
6. Scharbrodt, O 2019, 'Creating a diasporic public sphere in Britain: Twelver Shia networks in London', Islam and Christian-Muslim Relations, vol. 30. <https://doi.org/10.1080/09596410.2019.1643098>

- ضدیت با تصوف در اوایل ایران دوره قاجار: آقا محمدعلی بهبهانی (۱۷۳۲ - ۱۸۰۱ م) و رساله خیراتیة او^۱
- ایجاد بسترهای شیعه در جامعه بریتانیا: نقش شبکه‌های فراملی شیعه دوازده امامی در شمال غربی لندن؛^۲
- روش‌شناسی در مطالعه ادیان دیاسپوریک: نمونه شبکه‌های مسلمانان شیعه در بریتانیا.^۳

شاربروت از ارائه طرح‌ها و ایده‌های پژوهشی در سطح دکترا در موضوعاتی چون اسلام مدرن، مسلمانان در اروپا، اسلام شیعی، تصوف و مسیحیت اسلامی استقبال می‌کند و هم‌اکنون نیز دانشجویانی در مقطع دکترا تحت نظارت وی در حال انجام پروژه‌های تحقیقاتی و رساله‌های دکترا خود هستند که از آن جمله می‌توان یوسف الحلی با موضوع «روحانیون و دولت عراق پس از ۲۰۰۳» و مصطفی موحدی فربا موضوع «روش‌های اعتبارسنجی حدیث در میان دانشمندان متقدم شیعه» را نام برد.

۲. دکتر کریستوفر پویا رضویان^۴

کریستوفر پویا رضویان، استاد دانشکده الهیات و دین دانشگاه بیرمنگام است. تحقیقات وی بر رابطه سنت و مدرنیته در اسلام متمرکز است. او سال‌های زیادی را در ایران، در حوزه علمیه و دانشگاه تهران تحصیل کرده است. رضویان دکترای

1. Scharbrodt, O 2020, Anti-Sufism in Early Qajar Iran: Āqā Muḥammad ‘Alī Bihbahānī (1732–1801) and His Risāla-yi khayrātiyya. in *Sufis and Their Opponents in the Persianate World*. Jordan Center for Persian Studies, Irvine, Cal., pp. 327-363.
2. Scharbrodt, O 2018, Creating Shia Spaces in British Society: The Role of Transnational Twelver Shia Networks in North-West London. in DR Laurens (ed.), *Muslims & Their Discourses in Britain*. Springer.
3. Scharbrodt, O 2018, Spatial methodology in the study of diasporic religions: the example of Shia Muslim networks in Britain. in C Baker, B Crisp & A Dinham (eds), *Re-imagining religion and belief: 21st century policy and practice*. Policy Press.

خود را از دانشگاه اگزترزین نظر پروفیسور سجاد رضوی دریافت کرد. تحقیقات وی در پروژه امت جایگزین، بر مفهوم عدالت اجتماعی آیت الله مرتضی مطهری (رح) متمرکز است. وی پایان نامه ارشد خود را با عنوان لعن یزید و بررسی نظریات ابن جوزی، در سال ۱۳۸۸ ش. در دانشکده الهیات دانشگاه تهران دفاع کرده است.^۱

۳. دکتر اولاد کاظم^۲

اولاد کاظم هم اکنون در حال انجام رساله دکتری خود در دانشگاه بیرمنگام است. او سیاست و جامعه خاورمیانه را از منظری فراملی با تمرکز بر جوامع دور از وطن (دیاسپورا) بررسی می‌کند. وی همچنین مسئول بررسی بسیج فراملی شیعیان عراق در انگلستان به عنوان بخشی از پروژه امت جایگزین است. اولاد کاظم به روش‌هایی که فراملیت‌گرایی برای حمایت یا به چالش کشیدن دولت‌ها،

بازیگران سیاسی، جامعه مدنی و جنبش‌های اجتماعی و همچنین تأثیر آن بر سیاست‌های هویتی، مذهب، و ناسیونالیسم در کشور و سرزمین میزبان استفاده می‌شود، توجه ویژه‌ای دارد. برخی از آثار او در حوزه مطالعات شیعی چین است:^۳

- هویت فراملی و ایجاد حافظه در زندگی زنان عراقی در دیاسپورا؛^۴
- جایی که سیاست و زمانمندی به هم می‌رسند: فراملی‌گرایی سیاسی شیعه در طول زمان و رابطه آن با دولت عراق؛^۵

1. <https://www.csia-oxford.org/christopher-pooya-razavian.html>

2. Dr Oula Kadhum / @OulaKadhum

3. <https://www.ctr.lu.se/en/person/OulaKadhum/>

4. Kadhum, O. (2021). Jones-Gailani, Nadia. 2020. Transnational Identity and Memory Making in the Lives of Iraqi Women in the Diaspora. *International Migration Review*, 56, 643-645. Wiley-Blackwell.

5. Kadhum, O. (2020). Where politics and temporality meet: Shi'a political transnationalism over

● فرقه‌گرایی قومی در عراق، موقعیت دیاسپورا و فراملیت‌گرایی سیاسی؛

● بسیج مهاجران عراقی و توسعه آینده عراق.^۲

۴. یوسف الحلی^۳

یوسف الحلی، فارغ‌التحصیل کارشناسی ارشد سیاست خاورمیانه از سواز و کارشناسی سیاست و جامعه‌شناسی از دانشگاه برونل و دانشجوی دکتری دانشگاه بیرمنگام

است. علاقه پژوهشی وی، غیررسمی بودن نهادهای سیاسی و مذهبی و نقش دین در دولت‌ها در خاورمیانه است.

او در حال حاضر به عنوان بخشی از پروژه امت جایگزین در حال بررسی

مسیرهایی است که مقامات روحانی در عراق پس از سال ۲۰۰۳ م. خود را در

آن قرار دادند. جامعه جهانی از نگاه آیت الله سیستانی (حظ): نگرش نسبت

به سازمان ملل و آمریکا پس از سال

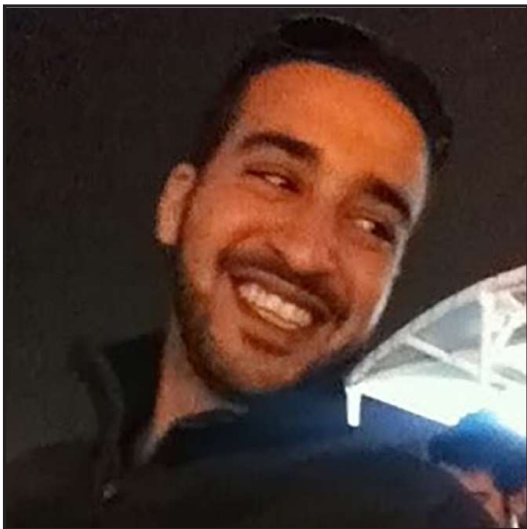
۲۰۰۳ م.^۴ از جمله پژوهش‌هایی است که توسط یوسف الحلی در این مسیر نگاشته شده

است.^۵

---

time and its relationship to the Iraqi state. Journal of Ethnic and Migration Studies. Taylor & Francis.

1. Kadhum, O. (2018). Ethno-sectarianism in Iraq, diaspora positionality and political transnationalism. Global Networks, 19, 158-178. Wiley-Blackwell.
2. Kadhum, O. (2021). Iraqi diaspora mobilization and the future development of Iraq. Atlantic Council. Atlantic Council.
3. Yousif Al-Hilli
4. The international community in the eyes of Ayatollah Al-Sistani: attitudes towards the United Nations and the U.S.A. post 2003.
5. <https://research.birmingham.ac.uk/en/publications/the-international-community-in-the-eyes-of-ayatollah-al-sistani-a>

۵. دکتر فؤاد جهاد مرعی^۱

فؤاد جهاد مرعی، همکار پژوهشی در گروه الهیات و دین دانشگاه بیرمنگام است. تحقیقات وی بر دین شناسی مسلمانان، تقوا، سیاست شیعیان، فرجام شناسی اسلامی، فرقه‌گرایی و جهادگرایی و همچنین روابط دولت، جامعه و حکومت متمرکز است. او تجربه تحقیقاتی در لبنان، سوریه و عراق را نیز در کارنامه دارد. وی به‌عنوان یکی از

اعضای پروژه امت جایگزین، شیوه‌ها و فرهنگ آیینی شیعیان در خاورمیانه و دیاسپورا را بررسی می‌کند. فؤاد پیش از این در مرکز ماکس وبر دانشگاه ارفورت آلمان و مؤسسه اورینت^۲ در بیروت لبنان کار کرده است. او مدرک دکترایش را از دانشگاه دورهام اخذ کرده است.

دکتر فؤاد جهاد مرعی در سال ۲۰۱۳ م. به‌عنوان همکار و مدرس فوق دکترا به مرکز سیاست خاورمیانه و شمال آفریقا پیوست. او در سال ۲۰۱۲ م. مدرک دکترای روابط بین‌الملل را از دانشگاه دورهام بریتانیا دریافت کرد. فؤاد همچنین دریافت‌کننده جایزه کمک‌هزینه تحقیقاتی شورای عرب برای علوم اجتماعی در سال‌های ۲۰۱۵ / ۲۰۱۶ م. در زمینه «نابرابری، تحرک و توسعه» برای پروژه تحقیقاتی باعنوان «مقاومت، تقوا و توسعه: پایتخت مقاومت حزب الله به‌عنوان شهر جهانی»^۳ است.

تحقیقات او براساس کار میدانی گسترده در سوریه، لبنان و کشورهای دیگر، بر روابط دولت، جامعه و اقتصاد سیاسی و با توجه خاص به جوامع پس از درگیری و جنگ متمرکز است. پژوهش فؤاد شامل انسان‌شناسی انتقادی کنش‌محور از اقتدار، دولت و فضاها و شیوه‌های حکومت‌داری نوظهور و همچنین نقش بازیگران اسلام‌گرا در سیاست‌های محلی است. در سال‌های ۲۰۱۲ تا ۲۰۱۳ م. او کار میدانی را در سوریه و در حال درگیری انجام داد و تعدادی مقاله سیاسی نوشت و به بررسی مخالفان غیرنظامی داخل کشور و ساختارهای اداری محلی و

1. Dr Fouad Gehad Marei / f.g.marei@bham.ac.uk

2. Orient

3. Resistance, Piety, and Development: Hezbollah's Capital of Resistance as Global City.

همچنین بخش‌های عدالت و امنیت در حال ظهور در مناطق تحت کنترل شورشیان پرداخت. فؤاد با سرمایه‌گذاری بر روی کار میدانی اخیر در لبنان، ترکیه و مراکش، در حال توسعه یک پروژه تحقیقاتی تطبیقی است که فضاهای نوظهور و جهانی شده، پیکربندی مجدد و شیوه‌های حکمرانی را مورد بررسی و واکاوی قرار می‌دهد.^۱ وی علاوه بر کار دانشگاهی خود، از سال ۲۰۰۵ م. با چندین سازمان غیردولتی و گروه‌های جامعه مدنی در مصر و لبنان کار کرده است. برخی از آثار به شرح زیر هستند:^۲

- نوحه خوانی کربلا در اروپا: مناجات حسینی و گفتارهای مخالف در میان شیعیان
- بحرینی و لبنانی دور از وطن؛^۳
- از مرثیه عزاداری: نوحه خوانی آیینی شیعی و عموم متقین لبنان؛^۴
- توسعه موعظه: تقوای شیعی و نئولیبرالیسم در بیروت.^۵

۶. ندا الحدید^۶

دکتر ندا الحدید در مورد هنر مذهبی شیعه در خاورمیانه و چگونگی به‌کارگیری هنر در خدمت اهل بیت (عهم) تحقیق می‌کند. پایان‌نامه دکترای وی در دانشگاه منچستر با موضوع «بررسی اهمیت هنر شیعه در بین زنان مؤمن در کویت و نقش آن در زندگی این زنان» بوده است.

1. https://www.polsoz.fu-berlin.de/en/polwiss/forschung/international/vorderer-orient/forschung/abgeschlossen/DAAD_Kooperationsprojekt/staff_exchange_liste/Marei/index.html
2. <https://lu.academia.edu/FouadGehadMarei>
3. Lamenting Karbala in Europe: Husayni Liturgy and Discourses of Dissent amongst Diasporic Bahraini and Lebanese Shiis, *Islam and Christian-Muslim Relations*, 2021.
4. From the Throes of Anguished Mourning: Shi'i Ritual Lamentation and the Pious Publics of Lebanon, *Religion and Society*, 2020.
5. Preaching Development: Shi'i Piety and Neoliberalism in Beirut, *Religious Activism in the Global Economy: Promoting, Reforming or Resisting Neoliberal Globalization?* (ed. by Sabine Dreher and Peter J. Smith), 2016.
6. Dr Nada Al-Hudaid / @Nadabdulla

الحدید در پروژه امت جایگزین، بر اهمیت رؤیاهای و معجزات در هنر شیعه معاصر تمرکز دارد. وی افزون بر پژوهش‌ها و فعالیت‌های آکادمیک به فیلم‌سازی، تولیدات بصری و مدیریت رسانه‌های اجتماعی علاقه‌مند است. «کرامه (خرق عادت): کاوش در معنای تحت‌اللفظی و قوم‌شناختی معجزات در میان هنرمندان زن شیعه در کویت»^۱ و «هنر، رؤیاهای و معجزات: بازتاب‌ها و بازنمایی‌ها»^۲ از جمله آثار ندا الحدید باشد.

۷. استفان ویلیامسون^۳

پژوهش‌های استفان ویلیامسون بیشتر بر انسان‌شناسی دینی و رویکردهای حسی و مادی همچون موسیقی و صدا در مطالعه دین تمرکز دارد. وی تحقیقات گسترده‌ای را در ترکیه، قفقاز، ایران و همچنین در منطقه خود در جبل الطارق و اندلس انجام داده است. استفان در سال ۲۰۱۹ م. دکترای رشته مردم‌شناسی اجتماعی را از دانشگاه کالج لندن دریافت کرد. رساله^۴ وی به نقش صدا در

تشیع ترکیه پرداخته است که مباحثی چون گوش دادن و تجزیه و تحلیل اشکال مختلف تلاوت عبادی، صدا به عنوان یک نشانگر مشترک در فضای عمومی و جریان فراملی رسانه پرداخته است. این پژوهش اساس اولین تک‌نگاری وی با عنوان «عاشقان خاندان پیامبر: اسلام، صدا و ارادت در ترکیه» را تشکیل می‌دهد. پژوهش کنونی وی

1. Karamah ('marvel'): an exploration of the literal and ethnographic meaning of miracles among Shi'a female artists in Kuwait, Al-Hudaid, N., 2020 Mar 9, In: World Art. 10, 1, p. 145-159.
2. Art, dreams and miracles: reflections and representations, Al-Hudaid, N., 2020, In: World Art. 10, 1, p. 1-5 5.
3. Dr Stefan Williamson Fa
4. Resounding Love for the Household of the Prophet: Sound and Mediation among Shi'i Muslims in Turkey

«تشیع و برخوردهای چندمذهبی در جمهوری گرجستان با تمرکز قوم‌نگاری برآیین، غذا و رسانه» است.

فراتر از تحقیقات و انتشارات آکادمیک، او مستقیماً با موسیقی دانان و هنرمندان آسیای جنوب غربی و قفقاز، به ویژه اقلیت‌های مذهبی و زبانی، و سنت‌های موسیقایی که کمتر معرفی شده‌اند، کار می‌کند.

ویلیامسون در حال حاضر مشغول کار بر روی یک فیلم خطی و مردم‌نگاری است که به طور موقت با عنوان «عشق شدید به خاندان پیامبر» نامیده می‌شود. این اثر به مسئله سماع در میان شیعیان ترکیه می‌پردازد. همچنین در پروژه امت جایگزین، وی الگوهای تغییرآیینی و جریان‌های محلی در جوامع شیعه اثناعشری ترک‌زبان در منطقه قفقاز پس از اتحاد جماهیر شوروی را بررسی می‌کند. «Hü seyn'im Vay!»: صوت و تلاوت در میان مسلمانان شیعه در ترکیه^۱ از دیگر آثار وی در این عرصه است.

آثار منتشر شده از پروژه^۲

- کتاب حاکمیت الهی و اقتدار روحانی در اسلام‌گرایی اولیه شیعی: باقر الصدر و تقی المدرسی در مورد دولت اسلامی؛ نوشته الیور شاربروت^۳؛
- بسیج عراقیان دور از وطن و توسعه آینده عراق؛ نوشته اولاکاظم^۴؛
- رهبری جمعی حوزه علمیه در دوران بحران: دوره مراجع ثلاث؛ نوشته دکتر محمد مصباحی^۵؛
- سوگواری کربلا در اروپا: مراسم عزاداری حسینی و گفتارهای اختلاف در میان

1. "Hüseyn'im Vay!": Voice and Recitation Among Shi'i Muslims in Turkey, Williamson Fa, S., 2018, Diversity and Contact Among Singer-Poet Traditions in Eastern Anatolia. Özdemir, U., Hamelink, W. & Greve, M. (eds.). Würzburg: Ergon-Verlag, Vol. 40. p. 20916 224- p. (Istanbul Texts and Studies (ITS)).

2. <https://alterumma.bham.ac.uk/publications>

3. Divine Sovereignty and Clerical Authority in Early Shi'i Islamism: Bāqir al-Şadr (193580-) and Taqī al-Mudarrisī (b. 1945) on the Islamic State.

4. Iraqi diaspora mobilization and the future development of Iraq

5. Collective hawza leadership in a time of crisis: the period of maraje' thalath (19371953-).

- شیعیان بحرینی و لبنانی دور از وطن؛ نوشته دکتر فؤاد جهاد مرعی؛^۱
- حکومت برضاحیه: بازجویی از دولت در ضاحیه جنوبیه (بیروت)؛ نوشته دکتر فؤاد جهاد مرعی؛^۲
- جایی که سیاست و عرفیت باهم تلاقی می‌کنند: فراملی‌گرایی سیاسی شیعه در طول زمان و رابطه آن با دولت عراق؛ نوشته ابولا کاظم؛^۳
- هیاهوی عزاداری: مرثیه‌سرایی شیعیان و مردم متدین لبنان؛ نوشته فؤاد جهاد مرعی؛^۴
- اقلیت‌های شیعه در جهان معاصر: مهاجرت، فراملی‌گرایی و چندملیتی بودن؛ نوشته پروفیسور الیور شاربروت و یافا شانیک؛^۵
- خمینی و محمد شیرازی: بازنگری در ریشه‌های «ولایت فقیه»؛ نوشته الیور شاربروت؛^۶
- کرامه (شگفت): کاوش در معنای لغوی و قوم‌نگاری معجزه در میان هنرمندان زن شیعه در کویت؛ ندا الحدید؛^۷
- تبیین نقش دین در فراملی‌گرایی سیاسی: بررسی موردی شیعیان دور از وطن عراقی از سال ۲۰۰۳؛ نوشته ابولا کاظم؛^۸
- مسلمانان شیعی در بریتانیای کبیر؛ نوشته الیور شاربروت، رضا غلامی و سفیان عبید دگرا؛^۹

1. Lamenting Karbala in Europe: Husayni Liturgy and Discourses of Dissent amongst Diasporic Bahraini and Lebanese Shiis
2. Governing Dahiya: Interrogating the State in Beirut's Southern Suburbs
3. Where politics and temporality meet: Shi'a political transnationalism over time and its relationship to the Iraqi state
4. From the Throes of Anguished Mourning: Shi'i Ritual Lamentation and the Pious Publics of Lebanon
5. Shi'a Minorities in the Contemporary World: Migration, Transnationalism and Multilocality
6. Khomeini and Muḥammad al-Shīrāzī: Revisiting the Origins of the "Guardianship of the Jurisconsult" (wilāyat al-faqīh)
7. Karamah ('marvel'): an exploration of the literal and ethnographic meaning of miracles among Shi'a female artists in Kuwait
8. Unpacking the role of religion in political transnationalism: the case of the Shi'a Iraqi diaspora since 2003
9. Shia Muslims in Great Britain

- ایجاد حوزه عمومی دیاسپوریک در بریتانیا: شبکه شیعیان دوازده امامی در لندن؛ نوشته الیور شاربروت؛^۱
- ارزیابی پروژه‌های توسعه مشترک برای ساختن جامعه مدنی در عراق: بررسی موردی مهاجران عراقی و نهادهای سوئدی پس از مداخله ۲۰۰۳ در عراق؛ نوشته اولاد کاظم؛^۲
- فرقه‌گرایی قومی در عراق، موقعیت و فراملی‌گرایی سیاسی: مطالعه موردی مهاجران عراقی در انگلستان پس از جنگ عراق؛ نوشته اولاد کاظم؛^۳
- سیاست‌های فراملی شیعیان عراقی دور از وطن؛ نوشته اولاد کاظم.^۴

همایش‌ها و کارگاه‌های اصلی^۵

این پروژه، کنفرانس‌ها و کارگاه‌های تخصصی بسیاری را در حوزه شیعه با همکاری سایر دانشگاه‌ها و مؤسسات اسلامی و شیعی در اروپا و آمریکا و یا به صورت مجازی برگزار کرده است که برخی از مهم‌ترین آن‌ها بدین قرار است:

- فعالیت مبتنی بر ایمان، امور خیریه و اصول حکمرانی در سیاست‌های شیعه معاصر؛ فؤاد جهاد مرعی؛^۶
- تاب‌آوری دگرگون‌کننده: اقتباس‌های جهانی از اسلام شیعه در دوران تغییرات رادیکال؛ ندا الحدید و فؤاد جهاد مرعی؛^۷
- حاکمیت، مشروعیت و اقتدار در اسلام شیعه اثناعشری: روحانیون و حکومت، گذشته و حال.^۸

1. Creating a Diasporic Public Sphere in Britain: Twelver Shia Networks in London
2. Assessing co-development projects for civil society building in Iraq: the case of the Iraqi diaspora and Swedish institutions following the 2003 intervention in Iraq.
3. Ethno-sectarianism in Iraq, positionality and political transnationalism: case study of the UK Iraqi diaspora in the aftermath of the Iraq war.
4. The Transnational Politics of Iraq's Shia diaspora
5. <https://alterumma.bham.ac.uk/activities/>
6. Faith-based Activism, Charity, and the Maxims of Governance in Contemporary Shi'i Politics (<https://mesana.org/annual-meeting/current-meeting>).
7. Transformative Resilience: Global Adaptations of Shi'i Islam in Times of Radical Change (<https://www.easr2021.org/>)
8. Sovereignty, Legitimacy and Authority in Twelver Shia Islam: Clerics and the State, Past and Present

لازم به ذکر است که متن مقالات و خروجی های همایش ها و کارگاه های برگزار شده در این پروژه، غالباً به صورت کتاب یا مجموعه مقالات ارائه شده است.

ظرفیت ها

از آنجا که تمرکز این پروژه بر سه عرصه خاص و ایجاد خروجی های متعدد در این موضوعات است، می توان آن را پروژه موفق در حوزه شیعی به ویژه حوزه اجتماعی شیعیان دور از وطن دانست. همچنین حضور افراد شاخصی چون الیور شاربروت در این پروژه، خود به ارزش این کار افزوده است.

جریان‌شناسی سیاسی حوزه علمیه نجف

در مصاحبه با دکتر عبدالوهاب فراتی

چکیده

حوزه علمیه نجف به عنوان یکی از ارکان اصلی و کیان علمی تشیع، همواره جزو افتخارات جهان شیعه در عرصه علم و فقاہت بوده است. این حوزه که در طول تاریخ خود، افت و خیزهای بسیاری را تجربه کرده است، می‌تواند در عرصه‌های گوناگون علمی، فکری و سیاسی راهنما باشد و پیرامون آن پژوهش‌هایی صورت گیرد. در این مقاله با گفتگو با «جناب آقای دکتر فراتی» که سال‌ها در حوزه نجف به پژوهش و تحقیق مشغول بوده است، جریان‌ها و مدارس معاصر این حوزه و ویژگی‌های هر یک از مدارس آن، تحلیل و بررسی شده است. همچنین با نگاهی به نقاط قوت و ضعف حوزه نجف در طول تاریخ معاصر، مسائل آن آینده‌پژوهی شده است. این مقاله حوزه نجف را به چهار مدرسه اصلی آیت الله خویی (رح)، آیت الله سیستانی (مد)، صدر اول و صدر دوم (رحهما) تقسیم کرده و نقطه‌تمایز هر یک از این مدارس را برشمرده است.

کلیدواژه‌ها: حوزه علمیه نجف، آیت الله خویی، آیت الله سیستانی، صدر اول، صدر دوم، جریان‌های سیاسی و فکری